

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шпак, А.П. Повышение конкурентоспособности зернопродуктового подкомплекса Беларуси / А.П. Шпак, А.В. Пилипук, В.В. Талайко. – Минск : Ин-т системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2013. – 167 с.
2. Пилипук, А. Конкурентный потенциал перерабатывающих предприятий АПК / А. Пилипук [и др.]; под ред. В.Г. Гусакова. – Минск : Беларус. Навука, 2012. – 217 с.
3. Мансуров, Т. (Генеральный секретарь ЕврАзЭС). Как рождается новая Евразия / Т. Мансуров // "Российская газета" - Федеральный выпуск [Электронный ресурс]. – 2012. - № 5950 (277). – Режим доступа : <http://www.evrazes.com/docs/view/611>. – Дата доступа: 22.05.2013.

УДК [330.342:005.934.3]:001.11

РЕДЬКО Р.М., асистент

Одеська національна академія харчових технологій

РОГАТИНА О.В., аспірант

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПОШУКУ БЕЗПЕЧНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

В статті досліджено суть категорії «безпека» та поняття «економічна безпека». Розроблено структуру економічної безпеки та обґрунтовано виділення трьох станів безпеки економічної системи.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, економічна система, область невизначеності, діяльнісний підхід

This article considers the essence of the category «security» and the concept «economic security». The structure of economic security is worked out and the selection of three states of security of economic system is proved.

Keywords: security, economic security, economic system, the uncertainty, activity approach

Постановка проблеми. Як історично, так і логічно проблема економічної безпеки пов'язана із становленням і розвитком державності, усвідомленням нацією своїх економічних інтересів. У різних країнах у різні періоди ця проблема набувала та втрачала свою актуальність, але ніколи не нехтувалась громадськістю та лідерами цих держав.

Оскільки основою для наукового розуміння суті поняття «економічна безпека» є категорія «безпека», виникає необхідність у правильному трактуванні останньої. Часто дослідники у цій сфері відразу переходять до аналізу економічної безпеки чи навіть її складових, належним чином не з'ясувавши сутнісно-філософське наповнення категорії «безпека» та забуваючи, що «безпека» та «економічна безпека» пов'язані співвідношенням «рід – вид». Як наслідок – термінологічний хаос і децю спрощене трактування економічної безпеки. Це призводить як до труднощів у розгляді цього поняття з позицій системного підходу, так і до формування недосконалої системи забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукових публікацій та нормативно-правових актів свідчать, що досі не вдалося виробити ні загальноприйнятого визначення поняття «економічна безпека», ні навіть єдиних методологічних позицій, з яких можна було б його розглядати. Це викликано, з одного боку, складністю та багатоплановістю самого поняття «безпека», а з другого – різницею в базових методологічних позиціях авторів, з яких розглядається її суть.

Серед останніх досліджень у сфері означеної проблематики, на нашу думку, варто виокремити роботи таких авторів, як Я.А. Жаліло, В.І. Мунтіян, Т.Г. Васильців, О.В. Хомів, О.М. Ляшенко, В.Е. Глушков, Л.П. Рогатіна.

Мета і завдання статті. Завданням статті є з'ясування змісту і сутнісно-філософського наповнення категорії «безпека» та поняття «економічна безпека» з метою структуризації безпеки економічних систем.

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу наукової літератури можна виділити два підходи до трактування категорії «безпека»: фазовий, що описує процеси фазових перемінних (безпека як стан захищеності від загроз та/чи небезпек), а також діяльнісний (система заходів, спрямованих на створення певних безпечних умов). При цьому фазовий підхід до тлумачення безпеки сьогодні є найбільш розповсюдженим.

В словнику В. Даля «безпека» трактується як «відсутність небезпеки; схоронність, надійність» [1], у Великому тлумачному словнику сучасної української мови – як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [2]. С. Ожегов поняття «безпека» трактує як «стан, коли не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» [3].

В свою чергу під «небезпекою» розуміють «стан, властивість по прикметнику «небезпечний», тобто ненадійний, загрозовий, той, що завдає шкоду, лихо, хворобу, нещастя» [1]. Тобто буквально безпеку можна розуміти як стан з повною відсутніс-

тю небезпек.

На думку багатьох вчених, таке етимологічне трактування безпеки має поверхневий характер, оскільки ситуації з абсолютною відсутністю небезпек і загроз на практиці зустрічаються досить рідко. Відповідно, воно не може бути основою для наукового розуміння суті поняття «економічна безпека». Отже, використання статичного підходу для трактування безпеки потрібно вважати не раціональним і таким, що не може всебічно та лаконічно охарактеризувати цю категорію.

Г. Іващенко займався науковим осмисленням діяльнісного підходу. На його думку, завданням будь-якого соціального суб'єкта (відповідно, економічного також) є самореалізація та самовідтворення. Необхідність такого відтворення суб'єкта, усвідомлена як мета, є можливістю, перетворення якої в дійсність відбувається лише за наявності певних умов. Якщо наявні умови, у тому числі і створені самим суб'єктом, дозволяють перетворитися самореалізації суб'єкта з можливості в дійсність, то така сукупність умов була для нього загалом сприятлива. І оскільки будь-який суб'єкт намагається в тій чи іншій формі оволодіти умовами власної самореалізації в результаті діяльності, тобто активно взаємодіючи з умовами свого існування, то ті з них, якими він оволодів (усвідомив, засвоїв, створив) у процесі своєї діяльності, які він, таким чином, в стані контролювати, є безпека суб'єкта, безпека його діяльності. Звідси, на думку Г. Іващенко, безпека – це не стан суб'єкта, а умови його існування, що ним контролюються [4].

В запропонованому С. Кортунівим системно-діяльнісному підході розвивається думка, що статичний підхід є повністю не вірним, оскільки передбачає існування потенційних небезпек і загроз якимось об'єктам чи суб'єктам, від яких і необхідно захищатися. На його погляд, насправді ніяких небезпек поза нами та незалежно від нас і нашої діяльності в природі і технічних системах не існує. Небезпечними або безпечними є самі наші системи діяльності, і залежить це не від властивостей зовнішнього оточення, а від наявності або відсутності у нас форм організації, методів і засобів роботи в цьому оточенні [5]. Таким чином, «небезпечні» є неправдиві, перетворені форми нашого усвідомлення дефіциту власних засобів і методів роботи.

В такому трактуванні сутності категорії «безпека» в одну систему об'єднуються безпека та об'єкт, безпеку якого необхідно забезпечувати. Отже, умовою забезпечення безпеки певного соціально-економічного об'єкта є його удосконалення шляхом зменшення дефіциту форм організації, методів і засобів роботи.

Отже, оцінки діяльнісного підходу Г. Іващенко та С. Кортунівим деякою мірою є суперечливими. Якщо перший говорить про підпорядкування, досягнення контролю переважно над зовнішніми умовами існування соціально-економічних систем, другий стверджує, що насправді ніяких зовнішніх небезпек не існує і необхідно удосконалювати саму систему. Але обидва автори критикують статичний підхід.

На наш погляд, ці два трактування безпеки необхідно розглядати як взаємодоповнюючі, оскільки будь-який об'єкт безпеки слід розглядати в якості системи, що має певну структуру та складається з окремих елементів, що перебувають у певних зв'язках і взаємодії один з одним. З цього випливає, що говорити про захищеність об'єкта безпеки від будь-яких деструктивних факторів можна лише в тому випадку, якщо об'єкт загалом і кожний його елемент окремо здатні стабільно виконувати всі свої функції. Так, для забезпечення безпеки об'єкту потрібно як удосконалювати саму систему, так і забезпечувати захист від неконтрольованих зовнішніх загроз.

Таким чином, діяльнісний підхід до трактування категорії «безпека», а отже, і до поняття «економічна безпека» є найбільш доцільним. Тепер виникає необхідність в окресленні поняття «загроза».

За визначення загрози можна прийняти загальну дефініцію Ф.-Х. Кауфмана, який тлумачить загрозу як «можливість загострення/виступу одного з негативно оцінюваних явищ» [6]. Подібна дефініція наводиться у [7].

Аналіз цього терміна дозволяє стверджувати, що загроза відноситься до свідомості певного суб'єкта (людини, суспільної групи, нації або народів). Вона означає певний стан психіки або свідомості, викликаний сприйняттям явищ, що оцінюються як шкідливі або небезпечні. Особливо важливими тут є оцінки (які не завжди раціональні), що формулюються певним суб'єктом, позаяк вони є основою для дій, здійснюваних задля зміцнення його безпеки. Таке розуміння загрози знаходиться у сфері свідомості та має суб'єктивний характер. Інший аспект загрози становлять фактори, що зумовлюють цей стан непевності та сумнівів – це реальні дії інших учасників суспільного життя, шкідливі та небезпечні для життєвих інтересів і базових цінностей певного суб'єкта (одиночного або збірного). І це – реальна загроза. Отже, можна говорити про суб'єктивні та реальні загрози для безпеки [8].

Сприйняття загроз окремим суб'єктом може бути як реальним станом речей, так і уявним. Ця обставина – основний фактор, що викликає труднощі в процесі визначення загроз.

Швейцарський дослідник Д. Фрей пропонує сконцентрувати пошук суті безпеки тільки на об'єктивному та суб'єктивному аналізі різних аспектів загроз. У спрощеному вигляді його модель виглядає таким чином:

- умови відсутності безпеки, які характеризуються існуванням великої реальної загрози, і сприйняття цієї загрози є правильним (раціональним);
- умови перебільшення, коли незначна загроза розглядається як велика;
- умови фальшивої безпеки, коли значна загроза розглядається як невелика;
- умови безпеки (зовнішня загроза є незначна, а її сприйняття є правильним, тобто раціональним) [9].

Отже, загрози існують завжди, чіткої межі між безпекою та небезпекою не існує. Але цю модель слід модернізувати, адже було з'ясовано, що необхідно використовувати діяльнісний підхід до осмислення категорії «безпека». Таким чином, система безпеки передусім повинна раціонально оцінити загрозу, дати сигнал про неї та вжити необхідних заходів для її ліквідації чи максимального зменшення негативного впливу на суб'єкт безпеки.

Таке трактування дає можливість розглядати безпеку як специфічну властивість будь-яких систем (технічних, біологічних, суспільних та ін.) та як комплексний критерій оцінювання якості цих систем. На цьому ж наголошує В. Могилевський, вважаючи безпеку «показником якості будь-якої сучасної системи як цілісності» [10].

Економічна безпека є одним із видів безпеки, що притаманні економічним системам. Однією з особливостей діяльнісного підходу, на відміну від статичного, до осмислення поняття «економічна безпека» є розрив у часі, тобто економічна безпека трактується як система, що забезпечує певні умови зараз і у майбутньому.

Діяльнісний підхід до осмислення економічної безпеки використовує академік Л. Абалкін. Він вважає, що економічна безпека – це «сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та сталість, здатність до постійного оновлення та самоудосконалення» [11].

В. Мунтіян, використовуючи діяльнісний підхід, економічну безпеку трактує як «загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що

включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам» [12].

На думку Я. Жаліло, економічна безпека виступає як складна багатофакторна категорія, що характеризує «здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [13].

Враховуючи розглянуте вище, можна сказати, що діяльнісний підхід до осмислення економічної безпеки є найбільш правильним і таким, що дозволяє найбільш точно, всеосяжно та лаконічно відобразити суть поняття «економічна безпека». Найбільш коректним, на нашу думку, є визначення економічної безпеки, запропоноване В. Глушковим та Л. Рогатіною: «Економічна безпека – це здатність соціально-економічної системи забезпечувати її раціональне функціонування та розвиток, швидко реагуючи та протидіючи зовнішнім та внутрішнім загрозам та викликам і адаптуючись до існування в усіх умовах, в тому числі найскладніших» [14].

Незважаючи на інтенсивний розвиток теоретико-методологічного базису управління економічною безпекою, у цій сфері залишається багато проблем прикладного характеру, що не дістали належного вирішення та висвітлення та потребують подальшого розвитку і удосконалення у науковому і практичному розрізах.

Саме тому потрібно структурувати поняття «економічна безпека» (рис. 1).

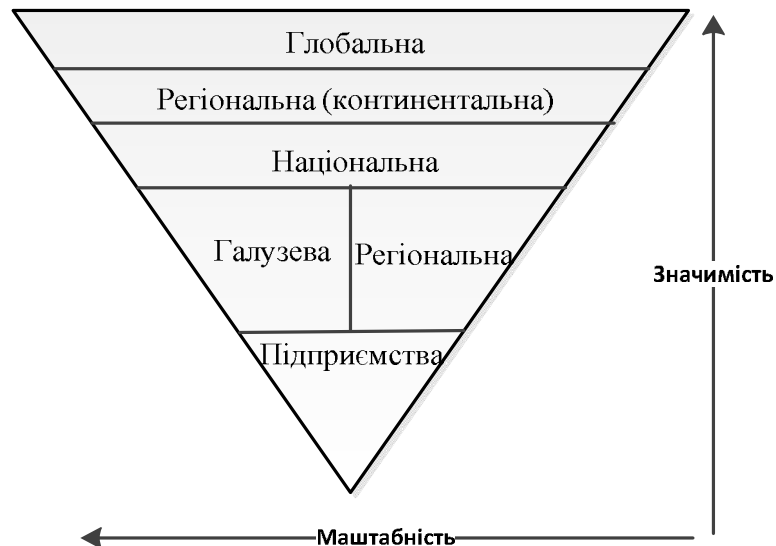

Рис. 1. Рівні економічної безпеки

Із запропонованої схеми випливає, що глобальна економічна безпека характеризується найвищим ступенем значимості, складності та масштабності. З кожним рівнем значимість і масштабність економічної безпеки зменшуються.

Забезпеченість кожного з рівнів економічної безпеки насамперед залежить від забезпеченості

складової передуючого рівня, тому економічна безпека підприємства є визначальною у формуванні кожного з рівнів економічної безпеки. Більше того, існує взаємозалежність між розвитком підприємництва та забезпеченням таких функціональних складових безпеки всіх рівнів, як фінансова, соціальна, продовольча, технологічна, зовнішньоекономічна, демо-

графічна, енергетична та екологічна.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна сформулювати низку принципових характеристик поняття «економічна безпека».

1. Економічна безпека є синтетичним, складним і багатограничним поняттям. Економічна безпека є динамічною внаслідок постійної зміни як самої системи, так і середовища, в якому вона функціонує.

2. Термін «економічна безпека» відомий світу відносно давно, практично з виникненням почалась його структуризація. При цьому підприємство посідає визначальну ланку в структурі цього поняття.

3. Найбільш коректним визначенням економічної безпеки видається таке: «Економічна безпека – це здатність соціально-економічної системи забезпечувати її раціональне функціонування та розвиток, швидко реагуючи та протидіючи зовнішнім та внутрішнім загрозам та викликам і адаптуючись до існування в усіх умовах, в тому числі найскладніших».

4. Економічна безпека є відносною: абсолютної безпеки не існує (такого стану захищеності економічної системи досягти практично неможливо, чіткої границі між безпекою та небезпекою також не існує), а поділ факторів, які впливають на об'єкт безпеки, також є відносним, оскільки обумовлюється змістом цілей, функцій, властивостей системи тощо.

5. Потрібно досліджувати не дві області безпеки економічної системи – економічна безпека та економічна небезпека, як це робилось раніше, а три – економічна безпека, область невизначеності, економічна небезпека. У процесі їх дослідження необхідно звернути увагу на форму областей та зважати на те, в якій області знаходиться об'єкт, на методи дослідження. Означені питання є предметом окремого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – М. : Терра, 1994. – 2728 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – Изд. 4-е доп. – М. : ИТИ Технологии, 2006. – 944 с.
4. Иващенко Г.В. О понятии «безопасность» / Г.В. Иващенко // Электронный журнал «Стегіо», 2001. – № 25.
5. Кортунув С.В. Становление политики безопасности / С.В. Кортунув. – М. : Наука, 2003. – 612 с.
6. Kaufmann Franz-Xavier. Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem / F. X. Kaufmann. - Band 4. – Stuttgart : Georg Thieme Verlag, 1970. – 424 s.
7. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.
8. Zięba R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego / R. Zięba. – Warszawa : SCHOLAR, 2004. – 461 s.
9. Frei D. Sicherheit. Grundfragen der Weltpolitik / D. Frei. – Stuttgart : Verlag W.Kohlhammer, 1977. – 133 s.
10. Могилевский В.Д. Введение в теорию управления безопасностью систем [Текст] / В.Д. Могилевский // Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях, 2001. – № 4. – С. - 225.
11. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики, 1994. – № 12. – С. 4–13.
12. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К. : КВІЦ, 1999. – 463 с.
13. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія / Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.
14. Глушков В.Є. Теоретичні основи економічної безпеки / В.Є. Глушков, Л.П. Рогатина // Економіка харчової промисловості, 2012. – № 4. – С. 23-25.

УДК 336.22

САФОНОВА О.Д., старший викладач

Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан податкової системи України та її вплив на економіку країни, проаналізовано формування дохідної частини Зведеного та Державного бюджетів України.

Ключові слова: податкова система, податкові надходження, податки, валовий внутрішній продукт, податкова політика